

વસુદૈવ કુટુંબકમ્: ભારતનું વૈશ્વિક બંધુત્વ અને શાંતિનું દષ્ટિકોણ

Vasudhaiva Kutumbakam: India's Vision of Global Brotherhood and Peace

NileshKumar Gohel

Assistant Professor

Shri I J Patel M.Ed. Course, Mogri

Email ID -nng4638@gmail.com

સારાંશ

સંસ્કૃત ભાષામાં એક વિચાર વસુદૈવ કુટુંબકમ્. મૂળરૂપે મહા ઉપનિષદમાંથી, “વસુદૈવ કુટુંબકમ્” વાક્ય આ શ્લોકનો એક ભાગ છે. વસુદા એટલે પૃથ્વી અને કુટુંબ એટલે કુટુંબ. આમ, ‘વસુદૈવ કુટુંબકમ્’ નો અર્થ છે કે આખી પૃથ્વી એક પરિવાર છે. પૃથ્વી પર રહેતા તમામ મનુષ્યો અને પ્રાણીઓ છે.. આ એક પ્રાચીન ખ્યાલ છે, તે આજે પણ વધુ સુસંગત છે. વૈદિક યુગમાં ભારતીય સંસ્કૃતિનું ઉત્તમ સ્વરૂપ જોવા મળે છે. વેદોને વિશ્વનો સૌથી પ્રાચીન ગ્રંથ છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ ખૂબ જ ઉત્કૃષ્ટ, સમન્વયવાદી, મજબૂત અને ગતિશીલ રહી છે, જેમાં જીવન માટેનો વૈજ્ઞાનિક અભિગમ અને આધ્યાત્મિક સુસંગતતા જોવા મળે છે. ભારતીય સંસ્કૃતિની પ્રચારિત વસુદૈવ કુટુંબકમ્ જેવી આંતરરાષ્ટ્રીયવાદની એવી કલ્પના આપણે બીજે ક્યાંય શોધી શકતા નથી, જેમાં સમગ્ર વિશ્વને એક પરિવાર તરીકે જોવામાં આવે છે. વિશ્વ નાગરિક તે છે જે ધર્મ, જાતિ, લિંગ, સંપ્રદાય, સમાજ, સંપ્રદાય અને રાષ્ટ્રની સીમાઓ જોતો નથી. તે કોઈપણ પૂર્વગ્રહ વિના, પૃથ્વી પરના દરેક માનવ જીવનનો આદર કરે છે અને પ્રકૃતિ જે આપે છે તે બધું વહેંચવા તૈયાર છે. આમ ‘વસુદૈવ કુટુંબકમ્’ ના સૂત્ર સાથે વર્તમાન યુગમાં વિશ્વ ને પોતાનો પરિવાર ગણીને વસુદૈવ કુટુંબકમની સાર્થકતા સફળ બનાવવી ચાવીરૂપ શબ્દો – વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત, સમગ્ર વિશ્વ પરિવાર, ભારતીય દષ્ટિકોણ

❖ પ્રસ્તાવના

વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ,ભારતના વડા પ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ આર્ટ ઓફ લિવિંગ દ્વારા આયોજિત વર્લ્ડ કલ્ચર ફેસ્ટિવલના ભાષણમાં આ વાક્યનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને કહ્યું હતું "ભારતીય સંસ્કૃતિ ખૂબ જ સમૃદ્ધ છે અને તેણે આપણામાંના દરેકમાં મહાન મૂલ્યો ભેળવ્યા છે, અમે એવા લોકો છીએ જેઓ અહમ બ્રહ્માસ્મિથી વસુધૈવ કુટુંબકમ્ સુધી આવ્યા છે, અમે એવા લોકો છીએ જે ઉપનિષદો (ઉપનિષદો)થી લઈને ઉપનિષદ સુધી આવ્યા છે.

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्।

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्॥

મૂળ શ્લોક મહા ઉપનિષદ ના પ્રકરણ 6 માં છે. તે ભારતીય સમાજમાં મહત્વપૂર્ણ નૈતિક મૂલ્ય માનવામાં આવે છે. મહા ઉપનિષદનો આ શ્લોક ભારતીય સંસદના પ્રવેશ સભાખંડમાં પણ કોતરાયેલો છે વસુધૈવ કુટુંબકમ્નો અર્થ છે “પૃથ્વી એક પરિવાર જેવી છે”. આ સૂત્રમાં આપણા સમાજના વિવિધ વર્ગો, ધર્મો અને જાતિઓને એકતાનો સંદેશ આપવામાં આવ્યો છે. વસુધૈવ કુટુંબકમ્નો મહત્વનો સિદ્ધાંત એ છે કે તમામ મનુષ્યો એક પરિવારના સભ્યો છે, અને બધાની સાથે સમાન વ્યવહાર થવો જોઈએ.

❖ અર્થ:

તે એક સંસ્કૃત વાક્ય છે જેનો અર્થ થાય છે કે આખી પૃથ્વી એક પરિવાર છે. જેમાં પ્રથમ શબ્દ ત્રણ સંસ્કૃત શબ્દોથી બનેલો છે ,વસુધા, ઈવ અને કુટુંબકમ્. – વસુધા એટલે ધરતી, ઈવા એટલે ભાર મૂકે અને કુટુંબકમ્ એટલે કુટુંબ. વિશ્વ એક કુટુંબ છે વસુધૈવ કુટુંબકમ્ એ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને દાર્શનિક વિચારનો એક મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધાંત છે. તે એક સૂત્ર છે જે સહિષ્ણુ સમાજના વિકાસને સમજાવે છે.વસુધૈવ કુટુંબકમ્ની વિભાવના હિતોપદેશમાંથી ઉદ્ભવે છે. હિતોપદેશ એ ગદ્ય અને પદ્યમાં સંસ્કૃત દંતકથાઓનો સંગ્રહ છેઆખું વિશ્વ એક કુટુંબ છે. 'વસુધૈવ કુટુંબકમ્'ની ભાવના પૃથ્વી પર અને વિશાળ બ્રહ્માંડમાં મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, છોડ, વૃક્ષો અને સૂક્ષ્મ જીવો અને તેમના આંતરસંબંધોનું વર્ણન કરે છે.

વસુધા + ઈવા + કુટુંબકમ્ આ ત્રણ શબ્દો વસુધા એટલે પૃથ્વી, ઈવા એટલે જોડવું અને કુટુંબકમ્ એટલે એક પરિવાર મતલબ પૂરી પૃથ્વી એક પરિવાર છે. ધરતી ને એક પરિવારના રૂપમાં બાંધીને ભાવનાત્મક રૂપથી મનુષ્યને તેમના વિચારો અને કાર્યોના પ્રભાવથી વિસ્તૃત કરવાની વાત “વસુધૈવ કુટુંબકમ્” શબ્દ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે.

આ ખ્યાલનો ઉલ્લેખ અન્ય વૈદિક ગ્રંથ, હિતોપદેશમાં પણ કરવામાં આવ્યો છે: “ઉદારચરિતનમ તુ વસુધૈવ કુટુંબકમ્”, જેનો અર્થ છે, “આ મારો પોતાનો સંબંધી છે અને તે અજાણ્યો છે” – સંકુચિત મનનો તર્ક છે; ઉમદા હૃદય માટે.

પંચપ્રાણ

- પ્રથમ, “વિકસિત” ભારતના મોટા સંકલ્પો અને સંકલ્પો સાથે આગળ વધો
- બીજું, ગુલામીના તમામ નિશાનો ભૂંસી નાખો
- ત્રીજું, આપણા વારસા પર ગર્વ અનુભવો
- ચોથું, આપણી એકતાની તાકાત
- પાંચમું, નાગરિકોની ફરજો જેમાં પીએમ અને સીએમનો સમાવેશ થાય છે.

વસુધૈવ કુટુંબકમ્ એ એક તત્વજ્ઞાન છે જે કહે છે આખું વિશ્વ એક કુટુંબ છે. તે એકફિલસૂફી કે જે સંપૂર્ણ સમજણને પ્રોત્સાહન આપવાનો પ્રયાસ કરે છે. માનવતા એક કુટુંબ છે. આધ્યાત્મિક સમજથી માનવતા છે એક જીવન ઊર્જાથી બનેલું છે.

વસુધૈવ કુટુંબકમ્: વિશ્વ નાગરિક બનો , વિશ્વ નાગરિક તે છે જે ધર્મ, જાતિ, લિંગ, સંપ્રદાય, સમાજ, સંપ્રદાય અને રાષ્ટ્રની કોઈ સીમાઓ જોતો નથી. તે કોઈપણ પૂર્વગ્રહ વિના, પૃથ્વી પરના દરેક માનવ જીવનનો આદર કરે છે.

વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ને સફળ બનાવવા માટે

- પ્રથમ પગલું એ છે કે એકતાની સમજ
- બીજું પગલું વૈશ્વિક પરિપ્રેક્ષ્ય વિકસાવવાનું છે.

જેમા આપણા પ્રયત્નો અન્ય દેશોનો ઇતિહાસ વાંચીને, તેમની સંસ્કૃતિને સમજીને અને તેમની વિશિષ્ટતાની કદર કરીવી દુનિયાની દરેક સંસ્કૃતિ અને રાષ્ટ્રનું સન્માન કરવું. વિવિધ દેશો અને

સંસ્કૃતિના લોકો સાથે સંપર્ક કરો. તમે મુસાફરી કરીને લોકો સુધી પહોંચીને, સમુદાયો, સમાજો અને રાષ્ટ્રોનું નિર્માણ કેવી રીતે થાય છે તે સમજવું પ્રકૃતિ, પર્યાવરણ, માનવ, વનસ્પતિ અને પ્રાણી સામ્રાજ્ય વચ્ચેના સંતુલનનો અભ્યાસ કરવાથી આપણને સૃષ્ટિની સુંદરતાનો આદર થશે અને બદલામાં આપણને પ્રકૃતિના સંતુલનને પુનઃસ્થાપિત કરવા અને જાળવવા માટે પ્રયત્નો કરવાની પ્રેરણા મળશે. જે આપણામાંના દરેકમાં હાજર સમાન એકતા, ભગવાન અને ચેતના તરફ નિર્દેશ કરે છે. આ ઊંડી દૃષ્ટિ થી પોતાને ઓળખીને તમે વિશ્વને એક પરિવાર તરીકે જોઈને, વિશ્વ નાગરિક તરીકે કાર્ય કરો છો. પછી આપણાં બધાં કર્મો એકતામાંથી નીકળે છે અને તમે ફક્ત દરેકના કલ્યાણનો જ વિચાર કરશો.

વસુદૈવ કુટુંબકમ્નો અર્થ છે “પૃથ્વી એક પરિવાર જેવી છે”. આ સૂત્રમાં આપણા સમાજના વિવિધ વર્ગો, ધર્મો અને જાતિઓને એકતાનો સંદેશ આપવામાં આવ્યો છે. વસુદૈવ કુટુંબકમ્નો મહત્વનો સિદ્ધાંત એ છે કે તમામ મનુષ્યો એક પરિવારના સભ્યો છે અને બધાની સાથે સમાન વ્યવહાર થવો જોઈએ. વસુદૈવ કુટુંબકમ્ના સિદ્ધાંતની રચનામાં ભારતીય દાર્શનિક વિચારો મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. સંસ્કૃત ભાષામાં “અયં નિજઃ પરો વેતિ ગણના લઘુવેતસામ્| ઉદારચરિતાનાં તુ વસુદૈવ કુટુંબકમ્||” આ દોહો વસુદૈવ કુટુંબકમ્નું સૌથી ઉપયોગી વર્ણન કરે છે. આમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે નાના માણસોની વિચારસરણી પોતાના વિશે છે અને મોટા માણસોની વિચારસરણી સમગ્ર માનવતા વિશે છે. તેથી, તે પોતાને સમગ્ર માનવ જાતિથી અલગ નથી માનતો. તેઓ વસુદૈવ કુટુંબકમ્ના સિદ્ધાંત મુજબ સમગ્ર માનવજાતને પોતાનો પરિવાર માને છે. વસુદૈવ કુટુંબકમ્નો સિદ્ધાંત માનવતા માટે એક મહાન વારસો છે. આ સિદ્ધાંત આપણને કહે છે કે આપણે બધા એકબીજા સાથે જોડાયેલા છીએ અને આપણે આપણી જાતને બીજાઓથી અલગ ન માનવી જોઈએ. વસુદૈવ કુટુંબકમ્ના સિદ્ધાંતને સમજવા માટે, આપણે એ નોંધવું જરૂરી છે કે આપણા જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં, આપણા પરિવારો અને અન્યો પ્રત્યે આપણી જવાબદારી સતત જાળવી રાખવી..

વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત આજે સમગ્ર વિશ્વમાં અનુસરવામાં આવે છે. તે એક વિશ્વસનીય સંસ્થાનો સંદેશ છે જે વિવિધ દેશો અને સંસ્થાઓમાં વિવિધતાને એકતામાં પરીણમે છે. આપણા સમાજને સમન્વયિત સ્વરૂપમાં બનાવવા માટે વિશ્વભરમાં આ ઉદાહરણોનો એક મોટો સમૂહ છે. વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત એક એવો સિદ્ધાંત છે જે આપણને એક થવાનું કહે છે. આ અપનાવીને આપણે એક સામાન્ય ભાવના બનાવી શકીએ છીએ જે આપણને સમગ્ર માનવ જાતિ સાથે જોડે સંબંધ છે. આપણે બધા સાથે મળીને આપણી સમસ્યાઓનું નિરાકરણ લાવવા અને વધુ સારા સમાજનું નિર્માણ કરી શકીએ છીએ.

- **વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત અને ભારતીય દૃષ્ટિકોણ**

વિશ્વમાં 15 મે ને આંતર રાષ્ટ્રીય પરિવાર દિવસ ઉજવવામાં આવે છે. ત્યારે આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ મુજબ “વસુદૈવ કુટુંબકમ્” વિચારધારાને પ્રાધાન્ય મળી રહ્યું હોય એમ લાગે છે. વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત મુજબ આપણે બધા એકબીજાના ભાઈ-બહેન છીએ. આપણી વચ્ચે ધર્મ, જાતિ, રાજકારણ અને સંસ્કૃતિના આધારે કોઈ ભેદભાવ ન હોવો જોઈએ. આપણે બધાએ એકબીજાને સમજવું જોઈએ અને એકબીજા સાથે સમન્વય કરવો જોઈએ. આપણે બધા એક જ પરિવારનો ભાગ છીએ જે તમામ મનુષ્યો માટે સમાન અધિકારો અને આજીવિકાની જવાબદારીઓ બનાવે છે. આ સિદ્ધાંતનો વિકાસ આપણા સમાજ માટે અત્યંત જરૂરી છે. તે દરેક વ્યક્તિએ અપનાવવો જોઈએ. આપણે એક સામાન્ય ભાવના કેળવવી જોઈએ જે આપણને અન્ય લોકો સાથે સમજવા અને સહકાર આપવા તરફ દોરી જશે. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે આપણે તમામ લોકોની સમસ્યાઓને સમજીને તેના ઉકેલ માટે સહકાર આપવો જોઈએ. આના દ્વારા આપણે સમાજના વિકાસમાં પણ મદદ કરીએ છીએ જે આપણા ભવિષ્ય માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. ભારતીયોએ હંમેશા બીજા દેશોની સંસ્કૃતિઓ ભાષા, ધર્મ વગેરેનો આદર કરીને પોતાનો હિસ્સો બનાવ્યો છે. આજરે, આપણે કહી શકીએ કે વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત આપણા માટે અમૂલ્ય સંપત્તિ છે. આ સિદ્ધાંત અનુસાર આપણે સાથે મળીને કામ કરવું જોઈએ અને એક જ દૃષ્ટિ વિકસાવવી જોઈએ જેથી આપણે સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સાથે મળીને કામ કરી શકીએ. આ સિદ્ધાંત આપણને વિશ્વના દરેક ક્ષેત્રમાં સમાનતા અને એકતાની લાગણીને પ્રોત્સાહન આપે છે. તેનો ઉપયોગ

2013માં મૈસૂર, ભારતમાં યોજાયેલા 7મા ઇન્ટરનેશનલ અર્થ સાયન્સ ઓલિમ્પિયાડના લોગોમાં કરવામાં આવ્યો હતો. તે શાળાના અભ્યાસક્રમમાં પૃથ્વીની સબસિસ્ટમના એકીકરણ પર ભાર આપવા માટે ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યો હતો. તે મેંગ્લોર યુનિવર્સિટીના આર. શંકર અને શ્વેતા બી. શેટ્ટીએ ડિઝાઇન કર્યું હતું. 1 ડિસેમ્બર, 2022 થી 30 નવેમ્બર, 2023 સુધી ભારતના 100 પ્રેસિડેન્સી માટેની થીમ અને લોગોમાં “વસુદૈવ કુટુંબકમ્” અથવા “એક પૃથ્વી-એક કુટુંબ-એક ભવિષ્ય” નો ઉલ્લેખ છે.

❖ કોરોના મહામારી વિરુદ્ધ ભારતનું વૈશ્વિક નેતૃત્વ

વૈશ્વિક કોરોના મહામારી દરમિયાન ભારતીય નેતૃત્વના માનવીય દૃષ્ટિકોણ અને વેક્સીનની મદદ પર સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અને આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયોએ ભારતનો આભાર વ્યક્ત કર્યો છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્ર-UN સેક્રેટરી જનરલ એન્ટોનિયો ગુટેરેસે કહ્યું હતું કે કોરોના વિરુદ્ધ લડાઈમાં ભારતે વૈશ્વિક પહેલ વિકસાવી છે તે ઉમદા કાર્ય છે. યુએન સેક્રેટરી જનરલ એ કહ્યું હતું કે ભારતે કોરોના મહામારી દરમિયાન પ્રભાવશાળી કાર્ય કર્યું. વૈશ્વિક મહામારીના સમયમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયો માટે જરૂરી દવાઓ, ટેસ્ટિંગ કિટ્સ, પીપીઈ કિટ્સ અને વેન્ટિલેટર 150 દેશોમાં જે રીતે સપ્લાય કર્યા હતા, એ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે. આપુ કાર્ય કોઈ સક્ષમ દેશ જ કરી શકે. તેમણે જણાવ્યું કે મહામારી દરમિયાન ભારતે વેક્સીન વિકસાવી અને વ્યાપક પ્રમાણમાં તેનું ઉત્પાદન કર્યું. તેની સાથે વિશ્વમાં વેક્સીનેશન મિશનને જે રીતે ગતિમાન કર્યું, એમાં ભારતે તેની અદભૂત ક્ષમતાનું પ્રદર્શન કર્યું. ગુટેરેસે એમ પણ જણાવ્યું કે, ભારત દ્વારા સંયુક્ત રાષ્ટ્રની શાંતિ સેનાને કોરોના વેક્સીનના બે લાખ ડોઝ ફ્રી આપવાનું પગલુ પણ અત્યંત પ્રભાવશાળી છે. ભારતીય વિદેશ મંત્રાલય મુજબ ભારત અત્યાર સુધી 229 લાખથી વધુ કોરોના વેક્સીન ડોઝ આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયોને મોકલ્યા છે.

❖ રશિયા યુક્રેનના સંઘર્ષ સાથે ભારતનું સંતુલિત વલણનો હેતુ અને વૈશ્વિક સિદ્ધાંત

ભારતે રશિયા સાથે લાંબા સમયથી મજબૂત અને બહુપક્ષીય સંબંધો જાળવી રાખ્યા છે. બંને દેશો વચ્ચેની વ્યૂહાત્મક ભાગીદારી દાયકાઓ સુધી ફેલાયેલી છે અને તેમાં સંરક્ષણ, ઉર્જા અને સાંસ્કૃતિક વિનિમય જેવા વિવિધ ક્ષેત્રોનો સમાવેશ થાય છે. રશિયા ભારતને સૈન્ય સાધનોનો માં નોંધપાત્ર યોગદાન છે, જ્યારે બંને

દેશોએ આતંકવાદ વિરોધી અને પ્રાદેશિક સ્થિરતા સહિત અસંખ્ય વૈશ્વિક મુદ્દાઓ પર સહયોગ કર્યો છે.જો કે, યુકેનના સંઘર્ષે રશિયા સાથે ભારતના સંબંધોમાં તણાવ પેદા થયો હતો , રશિયા દ્વારા કિમીઆના જોડાણ અને પૂર્વી યુકેનમાં અલગતાવાદી ચળવળોને તેના સમર્થનથી ભારત સહિત આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયમાં ચિંતા વધી હતી ભારત, જે અન્ય દેશોની આંતરિક બાબતોમાં દખલ ન કરવા માટે તેના પાલન માટે જાણીતું છે. ભારતે વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત ને અમલમાં કરીને સાવચેતીભર્યું અભિગમ પસંદ કર્યો હતો , યુકેનમાં રશિયાની કાર્યવાહીની ન તો સ્પષ્ટપણે નિંદા કરી હતી કે ન તો તેને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું હતું. તે સતત વાતચીત અને રાજદ્વારી માધ્યમો વર્તમાન સમય માં પણ સંઘર્ષના શાંતિપૂર્ણ ઉકેલ માટે આહ્વાન કરે છે. યુકેનની પ્રાદેશિક અખંડિતતા માટેના તેના સમર્થનનો પુનરોચ્ચાર કરતી વખતે, ભારતે સાર્વભૌમત્વનું સન્માન કરતા અને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણોને સમર્થન આપતા ઉકેલ શોધવા માટે રચનાત્મક સંવાદમાં સામેલ તમામ પક્ષોના મહત્વ પર ભાર મૂક્યો હતો.

આ સંતુલિત વલણનો હેતુ વૈશ્વિક સિદ્ધાંતો પ્રત્યે ભારતની પ્રતિબદ્ધતા જાળવી રાખીને રશિયાને અલગ થવાથી ટાળવાનો હતો. તે કોઈપણ લશ્કરી કાર્યવાહીમાં સમર્થન કે ભાગ લેવાને બદલે રાજદ્વારી ઉકેલો પર ભારતના આગ્રહને દર્શાવે છે. રશિયા સાથે ભારતના ઐતિહાસિક સંબંધો તેના અભિગમને આકાર આપવામાં ભૂમિકા ભજવે છે, કારણ કે તે તેના બિન-દખલગીરીના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરીને મજબૂત સંબંધ જાળવી રાખવા માંગે છે.

બીજી તરફ, યુકેનમાં યુદ્ધ દરમિયાન અમેરિકા સાથે ભારતના સંબંધોમાં નોંધપાત્ર પ્રગતિ જોવા મળી છે. જે એક માત્ર વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત ને કારણે છે.એક દાયકામાં, ભારત અને યુએસએ તેમના વ્યૂહાત્મક સંબંધોને ગાઢ બનાવ્યા છે, જેમાં સંરક્ષણ સહયોગ, વેપાર અને ટેકનોલોજી ટ્રાન્સફર જેવા ક્ષેત્રોનો સમાવેશ થાય છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ભારતના મુખ્ય ભાગીદારોમાંના એક તરીકે ઉભરી આવ્યું છે, ખાસ કરીને સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં. આમ ભારતે વિશ્વમ એક પરિવાર છે એવી ભાવના સથે પોતનો વિશ્વ સમક્ષ નો અભિગમ જાળવી રાખ્યો છે અને વધુ મજબૂત ઇરાદા સાથે ભારત આગળ વધી રહ્યું છે.ટૂંકમાં, યુકેનમાં યુદ્ધ માટે ભારતનો

અભિગમ રશિયા અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સાથેના તેના સંબંધો વચ્ચે નાજુક સંતુલન જાળવવાની તેની પ્રતિબદ્ધતાને રેખાંકિત કરે છે. જે વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંતની નીતિનો ભાગ છે. રશિયા સાથે દેશના પરંપરાગત અને ઐતિહાસિક સંબંધો અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સાથે તેની વધતી જતી વ્યૂહાત્મક ભાગીદારીએ તેના સૂક્ષ્મ વલણને આકાર આપ્યો છે. ભારત રશિયાની કાર્યવાહી પર ચિંતા વ્યક્ત કરતી વખતે શાંતિપૂર્ણ સંવાદ અને કૂટનીતિની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકે હતો.

પરંતુ ભારત માટે આટલું પર્યાપ્ત નથી અને તેણે રશિયા અને યુક્રેન, રશિયા અને યુક્રેન વચ્ચેની દુશ્મનાવટને તાત્કાલિક સમાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવા માટે વિશ્વ ગુરૂ બનીને આગળ આવવું જોઈએ. તેની શાંતિ-પ્રેમાળ વૈશ્વિક છબી અને લાંબા સમયથી આધ્યાત્મિક-નૈતિક સ્થિતિને જોતાં તે ઓસ્ટ્રેલિયા, કેનેડા, જાપાન, દક્ષિણ કોરિયા અને વિશ્વના સમાન વિચાર ધરાવતા દેશોની મદદથી કરી શકે છે. આવું થઈ શકે છે વસુદૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંત થી.

❖ ઓપરેશન દોસ્ત (ઓપરેશન ફ્રેન્ડ) તુર્કી-સીરિયા ભૂકંપ

6 ફેબ્રુઆરી 2023ના રોજ 2023 તુર્કી-સીરિયાના ભૂકંપ પછી બંને દેશોમાં તબાહી મચાવ્યા પછી, સીરિયા અને તુર્કીને મદદ કરવા માટે ભારત સરકાર દ્વારા શરૂ કરાયેલી એક શોધ અને બચાવ કામગીરી હતી.

તુર્કીના રાજદૂરત ફિલના તલાકના પ્રમાણે ભૂકંપમાં તુર્કીને મદદ કરનાર પ્રથમ દેશમાં ભારત હતો. ભારતે 6 ફેબ્રુઆરી 2023 ના રોજ તુર્કીના માટે NDRF ટુકડીઓ ઉપલબ્ધ કરાવી હતી. ભારતીય વાયુસેના NDRF ના 47 કાર્યકરો, 3 પરિષ્ઠ અધિકારી અને ખાસ કરીને પ્રશિક્ષિત ડોગ સ્કવોડ સાથે C-17 ને અદાના મોકલ્યા હતા. સહાયના પ્રયાસો માટે જરૂરી તબીબી પુરવઠો, ડ્રિલિંગ મશીનો અને અન્ય સાધનો જરૂરી સાધનો ઉપલબ્ધ કરવા હતા.

❖ ભારત તરફથી અપેક્ષિત યોગદાન

નિરીક્ષકોને લાગે છે કે વૈશ્વિક નેતા તરીકે ભારતની સંભવિતતા પર આત્મનિરીક્ષણ કરવા માટે રોગચાળો એક મહત્વપૂર્ણ વળાંક છે. સ્વાભાવિક છે કે, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા પોતાની મેળે બદલાશે નહીં. રોગચાળાથી

લઈને આબોહવા પરિવર્તનના મુદ્દા અને આગળ યુકેનમાં સંઘર્ષ સુધી, તાકીદ અને મતભેદોએ વિશ્વમાં લાંબા ગાળાના સુધારાઓ શરૂ કરવાનું મુશ્કેલ બનાવ્યું છે. આમાં ભારતની ભૂમિકા નિર્ણાયક સાબિત થઈ શકે છે, એવું માનવામાં આવે છે.

ઈન્ડોનેશિયામાં G20 સમિટમાં રજૂ કરાયેલી અગ્રણી નાણાકીય વ્યવસ્થા, પેન્ડેમિક ફંડ પ્રત્યે ભારતની પ્રતિબદ્ધતા, રાષ્ટ્રીય અને વૈશ્વિક સ્તરે રોગચાળાની તૈયારી અને પ્રતિભાવ ક્ષમતાઓને મજબૂત કરતા લક્ષ્યાંકિત રોકાણોની જરૂરિયાતને પ્રકાશિત કરે છે. નિરીક્ષકોના મતે, આ પ્રકારની નવીનતાઓ અને નેતૃત્વની જરૂર છે. એવું વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું છે કે, આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને કરારો વિકાસશીલ દેશો માટે ઉપલબ્ધ મૂડીના જથ્થા અને ગુણવત્તાને વ્યાપક રીતે વિસ્તૃત કરી શકે છે, જેઓ તેમના લોકોને નવીનીકરણીય સાધનો સાથે સશક્તિકરણ કરવા, લોકો અને ગ્રહ માટે સારી એવી કૃષિમાં રોકાણ કરવા અને સંભવિત રોગચાળો ફાટી નીકળવા માટે પોતાને તૈયાર કરવા આતુર છે. G20 સમિટમાં, તેમજ પેરિસમાં, ભારત આ નવીન ભાવના લાવી શકે છે અને અન્ય રાષ્ટ્રોને આમાંની કેટલીક સફળતા હાંસલ કરવામાં મદદ કરી શકે છે, એવું માનવામાં આવે છે. આ સંદર્ભમાં નોંધનીય છે કે વિશ્વ બેંકના ભારતના ડાયરેક્ટર ઓગસ્ટે તાનો કૌમેએ પણ અર્થવ્યવસ્થાને સ્થિતિસ્થાપક બનાવવા માટે લીધેલા વિવિધ પગલાઓ અને ભારત સરકાર અર્થતંત્રને ગતિશીલ બનાવવા માટે જે પ્રયાસો કરી રહી છે તેના માટે ભારત સરકારની પ્રશંસા કરી છે. એ નોંધવું જરૂરી છે કે, ઈન્ડોનેશિયાના બાલી ખાતે સમિટના અંતે સંયુક્ત ઘોષણાપત્રમાં ભારતીય વડા પ્રધાન દ્વારા તેમના સંબોધન દરમિયાન કરાયેલા તમામ સૂચનો અને અપલોકનોનો નોંધપાત્ર ઉદ્દેશ હતો, જે અસરકારક રીતે દર્શાવે છે કે ભારતના અવાજને હવે અવગણી શકાય નહીં. ઉપરાંત, જેમ જેમ બે દિવસીય સમિટ સમાપ્ત થઈ, વિશ્વની મુખ્ય અર્થવ્યવસ્થાઓએ વૈશ્વિક મુદ્દાઓ પર ભારતના પગલાને સમર્થન આપ્યું હોય તેવું લાગતું હતું, જેમાં ચાલી રહેલા રશિયા-યુકેન યુદ્ધનો સમાવેશ થાય છે. G-20 સમિટની અંતિમ ઘોષણા તદ્દનુસાર પીએમ મોદી દ્વારા રજૂ કરાયેલા મંતવ્યો સાથે પડઘો પડ્યો. આ રીતે ભારતનો અવાજ વૈશ્વિક સ્તરે જે મજબૂત બને છે.

- વિશ્વને ભૂખમરાથી બચાવવા માટે ભારતે અનાજની ઓફર કરી છે: પીએમ નરેન્દ્ર મોદી
- રોગચાળા દરમિયાન વિશ્વમાં ભારતના યોગદાનની ચર્ચા કરતા વડા પ્રધાને કહ્યું, "ભારતે મુશ્કેલ સમયમાં વિશ્વની મદદ કરી છે અને ઘણા દેશોમાં દવાઓ મોકલી છે જેથી કરીને આપણે કટોકટી દરમિયાન માનવતાવાદી કાર્યમાં પાછળ ન રહીએ."
- વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ મંગળવારે કોપનહેગનમાં બેલા સેન્ટર ખાતે ભારતીય સમુદાયને સંબોધનમાં કહ્યું કે ભારતે વિશ્વને ભૂખમરાથી બચાવવા માટે અનાજની ઓફર કરી છે. તેમણે એ પણ પ્રકાશિત કર્યું કે કોવિડ - 19 રોગચાળા દરમિયાન ભારતે ઘણા દેશોમાં દવાઓ મોકલી હતી.
- રોગચાળા દરમિયાન વિશ્વમાં ભારતના યોગદાનની ચર્ચા કરતા વડા પ્રધાને કહ્યું કે, "ભારતે મુશ્કેલ સમયમાં વિશ્વની મદદ કરી છે અને ઘણા દેશોને દવાઓ મોકલી છે જેથી આપણે કટોકટી દરમિયાન માનવતાવાદી કાર્યમાં પાછળ ન રહીએ.વસુધૈવ કુટુંબકમ્ સિદ્ધાંતને અપનાવવાથી આપણને વધુ સહિષ્ણુ સમાજનું નિર્માણ કરવામાં મદદ મળી શકે છે. તે આપણને અન્ય લોકો સાથે જોડાયેલા રહેવા નહીં પરંતુ અન્ય લોકો માટે વિચારવા અને કામ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે. આ સિદ્ધાંત આપણને ધર્મ, જાતિ અને રાજકારણની સીમાઓને પાર કકરીએક સામાન્ય ધ્યેય માટે કામ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે .

❖ સમાપન

વસુધૈવ કુટુંબકમ્નું ભારતનું વિઝન-"વિશ્વ એક પરિવાર છે"-તેના વૈશ્વિક ભાઈચારા, શાંતિ અને સર્વસમાવેશકતાના ઊંડા મૂળના ફિલસૂફીને પ્રતિબિંબિત કરે છે. મહા ઉપનિષદનો આ પ્રાચીન સંસ્કૃત વાક્ય ભારતના સાંસ્કૃતિક અને નૈતિક મૂલ્યોના સારને સમાવિષ્ટ કરે છે, જે સરહદો, ધર્મો અને વંશીયતાઓથી આગળ માનવતાના આંતરસંબંધ પર ભાર મૂકે છે.આધુનિક વૈશ્વિકીકરણ વિશ્વમાં, ભારતે તેની વિદેશ નીતિ, આર્થિક સહયોગ અને માનવતાવાદી પ્રયાસોમાં આ સિદ્ધાંતને સક્રિયપણે સમર્થન આપ્યું છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ, G20, BRICS અને SAARC જેવી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ દ્વારા, ભારતે

બહુપક્ષીયવાદને પ્રોત્સાહન આપ્યું છે, સમાનતા અને પરસ્પર આદર પર આધારિત વિશ્વ વ્યવસ્થાની હિમાયત કરી છે. ઇન્ટરનેશનલ સોલર એલાયન્સ (ISA) અને વેક્સીન મૈત્રી જેવી પહેલ, જ્યાં ભારતે અનેક દેશોને COVID-19 રસી પૂરી પાડી છે, વૈશ્વિક કલ્યાણ માટે તેની પ્રતિબદ્ધતાને દર્શાવે છે. વસુદૈવ કુટુંબકમ્ પર ભારતનો ભાર વિકસિત અને વિકાસશીલ રાષ્ટ્રો વચ્ચેના અંતરને દૂર કરવાના તેના પ્રયાસોમાં પણ સ્પષ્ટ છે. કન્ટ્રી ચેમ્પિયન આબોહવા ક્રિયા, ટકાઉ વિકાસ અને ડિજિટલ સમાવેશીતા જેવા કારણો છે, જે સુનિશ્ચિત કરે છે કે વૃદ્ધિ સમાન રીતે વહેંચવામાં આવે. તે જ સમયે, મહાત્મા ગાંધી, સ્વામી વિવેકાનંદ અને રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના ઉપદેશો સહિત ભારતનો સમૃદ્ધ આધ્યાત્મિક વારસો, વૈશ્વિક સંવાદિતા અને સામૂહિક સુખાકારીના દૃષ્ટિકોણને પ્રેરણા આપવાનું ચાલુ રાખે છે. ઘણીવાર સંઘર્ષો અને વૈચારિક મતભેદોથી વિભાજિત વિશ્વમાં, સંવાદ, સહઅસ્તિત્વ અને સહકાર માટે ભારતની હિમાયત માર્ગદર્શક પ્રકાશ તરીકે કામ કરે છે. વસુદૈવ કુટુંબકમ્ના મૂળમાં રહેલા સાંસ્કૃતિક આદાન-પ્રદાન, આર્થિક ભાગીદારી અને રાજદ્વારી પહેલને પ્રોત્સાહન આપીને, ભારત એકતા અને શાંતિને પ્રોત્સાહન આપવા માટે વૈશ્વિક નેતા તરીકેની તેની ભૂમિકાની પુનઃ પુષ્ટિ કરે છે. જેમ જેમ તે આગળ વધે છે તેમ, આ દૃષ્ટિકોણ આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધો માટે ભારતના અભિગમને આકાર આપવાનું ચાલુ રાખશે, માનવતા, તેની વિવિધતા હોવા છતાં, ખરેખર એક પરિવાર છે તેવી માન્યતાને મજબૂત બનાવશે.

❖ સંદર્ભ

1. Gandhi, M., & Patel, N. (2022). Government Policies and Initiatives: Aligning with Vasudhaiva Kutumbakam Principles for Global Cooperation. *International Journal of Public Policy and Governance*, 8(1), 45-62.
2. Kumar, A., & Kumar, P. (2020). India's Economic Growth and Globalization: A Study of the Impact of Economic Liberalization. *International Journal of Advanced Research*, 8(6), 13011310.

3. Mukherjee, S., & Rao, K. (2019). India's IT Industry: Growth, Challenges, and Opportunities. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 24(47), 5667.
4. Singh, A., & Sharma, R. (2022). "Objectives of the Study: Exploring the Role of Vasudhaiva Kutumbakam in India's Engagement in Global Economics and Research. *International Journal of Economic Studies*, 10(3), 78-92.
5. Singh, R. K., & Gupta, V. (2021). Technological Advancements and Innovation: The Rise of India's Startup Ecosystem. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 8(2), 45-58.
6. Singh, R., & Gupta, V. (2023). Investments in Research and Development: Aligning with Vasudhaiva Kutumbakam Principles. *Journal of Innovation and Technology Management*, 15(2), 112-125.
7. <https://www.abtakmedia.com/vasudhaiva-kutumbakam-must-be-understood-as-vasudhaiva-kutumbakam-for-world-peace/>
8. <https://navgujaratsamay.com/un-gratitude-for-humanitarian-approach-of-india-during-covid19/194641.html>
9. <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/abhiram/indias-delicate-balancing-act-relations-with-russia-and-the-united-states-during-the-war-in-ukraine/>